

Marks, K. (1974). Jekonomicheskio-filosofskie rukopisi 1844 goda [Economic and philosophical manuscripts of 1844]. *Sochinenija – Works*. V. 42. Moskva: Politizdat. 41-174. [in Russian].

Nabokov, V. (1998). Lekcii po zarubezhnoj literature [Lectures on foreign literature]. Moskva: Izdatel'stvo Nezavisimaja Gazeta. URL: <http://trendy-loft.blogspot.ru/2015/01/1-2015.html> [in Russian].

Solov'ev, Je. (1991). Jekzistencializm (istoriko-kriticheskij ocherk) [Existentialism (historical and critical essay)]. *Proshloe traktuet nas – The past interprets us*. Moskva: Politizdat. 286-345. [in Russian].

Turyshcheva, O. N. (2017). Vina kak predmet hudozhestvennoj mysli: F. M. Dostoevskij, F. Kafka, L. fon Trier [Wines as a subject of artistic thought: F. M. Dostoevsky, F. Kafka, L. von Trier]. Ekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta. [in Russian].

Hajdegger M. (1995). Issledovatel'skaja rabota Vil'gel'ma Dil'teja i bor'ba za istoricheskoe mirovozzrenie v nasi dni. Desjat' dokladov, prochitannyh v Kassele (1925) [Wilhelm Dilthey's research work and the struggle for the historical worldview of our time. Ten reports read in Kassel (1925)]. *Voprosy filosofii – Philosophy issues*. № 11. 119-145. [in Russian].

Jung K.-G. (1992). Fenomen duha v iskusstve i nauke [The phenomenon of the spirit in art and science.]. *Sobranie sochinenij. T.15 – Collected works. Vol.15*. Moskva: Renessans. [in Russian].

Dutlinger, Carolin. (2013). The Cambridge Introduction to Franz Kafka. Cambridge: Cambridge University Press.

Jirsa, Tomas. (2015). Reading Kafka Visually: Gothic Ornament and the Motion of Writing in Kafka's Der Process. *Central Europe*. Vol. 13. №. 1-2. London. 36-50. DOI:10.1080/14790963.2015.1107322.

Ryan, Michael P. (1999). Samsa and Samsara: Suffering, Death and Rebirth in 'The Metamorphosis'. *German Quarterly*. Vol. 72, no. 2. Durham, North Carolina. 133-152. DOI:10.2307/408369

Sokol, Walter H. (1983). From Marx to Myth: The Structure and Function of Self-Alienation in Kafka's Metamorphosis. *Literary Review*. Summer. Vol. 26. Issue 4. 485-495.

Авторська довідка:

Лімонченко Віра Володимирівна – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії імені професора Валерія Григоровича Скотного Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка; електр. адреса: volim_s@ukr.net

УДК 1(091):172.13:177.7:179.7

ПРОСТОРИ ТА ЧАСИ Ж. МІШЛЕ: МІЖ НАЦІОНАЛЬНОЮ ІСТОРІЄЮ ТА АВТОБІОГРАФІЄЮ

Т.С. ГОЛИЧЕНКО

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
Київ, Україна
taniakudish@yahoo.com

Жюль Мішле – видатний французький історик XIX ст., який був не тільки творцем нової для свого часу історичної дисципліни – історії Франції, але й творцем автобіографічного «Щоденника», який вже давно викликає інтерес дослідників творчості Мішле. Відтак в творчості Мішле ми натрапляємо, з одного боку, на фундаментальні, деталізовані та розлогі «Історію Франції», «Історію Французької революції», «Історію XIX ст.», а, з іншого боку, на такі інтимні твори як «Щоденник», «Моя молодість», психологічні та інтимні зауваження на окремих сторінках праць «Народ», «Жінка» та «Кохання». Питання, яке постає перед дослідниками: чи можна говорити про певну інтерференцію цих, таких різних, текстів цього автора, чи достатньо розглядати їх в індивідуальному просторі співіснування різних жанрів письма в доробку видатного історика та письменника? На думку автора статті, словник метафористики Ж. Мішле може стати спробою надати відповідь на це питання.

Ключові слова: Жюль Мішле, історія, історія Франції, автобіографія, філософія історії, метафорологія.

J. MICHELET'S SPACES AND TIMES: BETWEEN NATIONAL HISTORY AND AUTOBIOGRAPHY

T.S. GOLICHENKO

National University of Kyiv-Mohyla Academy,
Kyiv, Ukraine
taniakudish@yahoo.com

Jule Michle is the famous French historian of the nineteenth century. He was the founder of the history of France – new during his times. field

of academic inquiry. He was also the writer of the autobiography, «The Diary». «The Diary» continues to generate a lot of interest among researchers of Michle's work. On the one hand, Michle wrote analytical, detailed and extensive works, like «The History of France», «The History of French Revolution» and «The History of the 19th Century». On the other hand, he has written very emotional and intimate works, like «The Diary», «My Youth», as well as the psychological and intimate remarks in «The Nation». The key questions are: how these very different texts influence each other; is it enough to analyse these texts in the singularity of the different styles; or is it essential to examine how different texts influence one other? The author of this article suggests that the dictionary of metaphors by Michle could give answers to these questions.

Key words: Jule Michle, history, history of France, autobiography, philosophy of history, metaphorology.

Вступ. Постановка проблеми. Жюль Мішле (1798-1874) – один з найяскравіших авторів та персонажів у французькій історії та гуманітаристиці XIX ст.¹. Відомий широкому загалу як винахідник особливого історичного періоду між Середньовіччям та Новим часом, якому він дав назву «Відродження» (la Renaissance), Ж. Мішле насправді був автором, увагу якого викликали різні історичні періоди, різні регістри історії та різні історичні персонажі. Він так само захоплювався Середньовіччям, як і революційними подіями у Франції в 1830 р., так само прагнув розказати про орден Тамплієрів, як і про ландшафти рідної йому Франції. Більш того, будучи безмежно відданим ідеї створення історії Франції, він також прагнув внести свій вклад в написання Всесвітньої історії та залишив нам нарис історії окремих країн. Його перу, наприклад, належить праця «Польща та Росія» (1851 р.), яка стала результатом його довгої дружби та співробітництва з А. Мішкєвичем; його робота «Римська історія часів Республіки» (1837 р.), в свою чергу, стала свосереднім результатом його інтересу до історії Італії, який був викликаний його перекладом праці Дж. Віко «Основи нової науки про спільну природу націй».

Виклад основного матеріалу дослідження. Отже, незважаючи на доволі відкритий простір та різнобарвну палітру історичних інтересів, в своїх численних творах Ж. Мішле незмінно спирався на фундаментальні для нього (але явні та неявні для читачів Мішле) за-

сади власного світорозуміння, в фундаменті яких лежить наполегливе переконання історика в тому, що його власне життя, його почуття та переживання, його автобіографія (у випадку Ж. Мішле йдеться про його «Щоденник») є тим живим голосом, яким автор-історик може озвучити мовчазні зони історії. Отже, той, хто не має власного голосу, сформованого історією життя, хто не ставить запитання перед самим собою, в той чи інший спосіб не «пише» автобіографію, а лише «дистанційно» («неупереджено»), або лише «методично» (коли йдеться, наприклад, про «Методичну Школу» Ш.-В. Лаянлуа, Ш. Сеньобоса та Е. Лявісса) діє в історичному пошуку, той не може звертатися із запитаннями ані до минулого, ані до сучасності, ані до майбутнього і, відповідно, не здатний почути хор голосів минулого. Відповідно, без цього особистого голосу історика неможливим є озвучування ним позірного мовчання «анонімних» історичних персонажів, до яких довгий час, власне, до появи праць Мішле у другій третині позаминулого століття, відносились такі персонажі історії як «Народ», «Жінки» та ін.²

Більш того, як про це пише сам Мішле в 1869 р., в «Передмові» до своєї багатотомної «Історії Франції», ідея створення якої осяяла його в часи Лінневої революції, ще до недавнього часу сама історія Франції була мовчазною: вона мала аннали, але не мала історії [3]. Що означає протиставлення анналів та хронік, з одного боку, та історії, з іншого? Відповідь на це запитання була дана вже старшим колегою Ж. Мішле, Проспером де Барантом (1782-1866), який пропонував колегам повернути історії життєвий смисл, залучаючи до історичних наративів деталі, які роблять «історію живою» (les details qui donnent la vie à l'histoire [4]). Але Мішле пішов далі: він запропонував таку модель історії, яка має назву «повстання з мертвих» (la Résurrection), тобто здатна покликати з небуття постаті минулого.

Наступний елемент історичного інструментарія Ж. Мішле пов'язаний з його своєрідною метафористикою (серед інших, можна згадати, про образи моря та кита, який є, за Мішле, «великою жінкою моря» [5]). Це ідея шкільності історії та її органічної неперервності (la continuité organique), що закладає глибини її неосяжності та тотальності (інтегральності). Подібно до того, як море саме очікує себе, але не позбавляється, не елімінує, а трансформує свої «нечистоти» у «корис-

² До категорії «історичних персонажів» у Мішле можуть відноситись не тільки живі та реальні персонажі, але й також природні та географічні фактори [1]. Послдовник Монтеск'є та нащадники географа Відала де Ля Бляша, Мішле поетизував та історизував географію Екзакану Зокрема, у своїй праці «Карта Франції. Фізична, політична та моральна географія Франції», історик органічно описав ландшафти, клімат, історію звички та характеру жителів окремих регіонів Франції, завдяки чому цей географічний опис став надзвичайно промовистим та яскравим, справжнім ансамблем історії, географії, літератури та психології [2].

¹ Дев'ятнадцяте століття – колиска та час народження такого особливого для Франції інтелектуального феномену як «Науки про Людину» (les Sciences de l'Homme) або «міждисциплінарні гуманітарні студії» (les sciences humaines), які варто називати «гуманітарикою» – дби не плутати представників цієї парадигми, що залишається актуальною н сьогодні, із гуманістами доби Відродження.

ності», так само й історичний поступ не означає елімінування, викреслення окремих «небажаних» епізодів. Слава нації складається з усієї сукупності її історичних досвідів, переосмислених заради майбутнього. І в цьому сенсі, повертаючись до вищезгаданої метафори моря та кита, величезна постать жителя морських глибин, який час від часу вириває з цих глибин, аби показатися людям, є нічим іншим, як прообразом зовнішнього аспекту історичних подій, внутрішня каузальність яких губиться в глибинах неочевидних історичних реалій, які можуть бути покликані до життя лише завдяки особливій запитувальній практиці історика³.

З огляду на це, дисциплінаризація історії, яка відбувалася у Франції саме в 30-70 рр. позаминулого століття, тобто в часи Ф. Гізо, О. Т'єрї, Ж. Мішле, П. де Баранта та Е. Кіне (до яких з часом приєднався Е. Ренан, І. Тен та представники Методичної школи), передбачала, принаймні, на думку Ж. Мішле та його найближчого соратника, Е. Кіне, тематичну різноманітність та навіть всеохопність історії, яка, в свою чергу, не відміняла її науковості, а навпаки передбачала діалог історії з іншими галузями гуманітарки (історією мистецтва, літературою, лінгвістикою, психологією, демографією), що значно підвищувало репертуарність історичного знання, робило його елементом не тільки цивільного, але й інтелектуального та емоційного виховання, що, в свою чергу, впливало на публічне та державне визнання професії історика⁴.

Наступний важливий елемент бачення історії в працях Ж. Мішле – це паралелізм між драматичністю людського життя та драматизованістю оповідей про історію, між балансуванням людини на границях життя та смерті та таким самим балансуванням на межі смерті (забування) та життя (відновлення історичної пам'яті) самих акторів історичних подій. Тому для Ж. Мішле, історія – це є ніщо інше як пізнавальна діяльність, спрямована на воскресіння з мертвих тих, чий голос, драма життя та смерті життя були забуті. «Т'єрї розглядав історію як оповідь, Гізо – як аналіз, я розумію під цим ім'ям воскресіння з мертвих, і саме це ім'я залишиться за нею» [7].

Циклічність історичного розвитку, паралелізм між минулим та сучасним, принципова можливість досягнути ширини людського змісту

історичного минулого, принципова познваність минулого через запитання, які ставить сучасність, діалог між минулим та сучасним – всі ці підвалини світогляду Мішле були віднайдені ним у Дж. Віко, якого Мішле називав своїм вчителем і працю якого «Основи нової науки про спільну природу націй» він перекладав ще в свої молоді роки, в 1827 році⁵. Полемізуючи, але працюючи в тісному інституційному⁶ та ідейному контакті зі своїми старшими колегами (Ф. Гізо, О. Т'єрї) та сучасниками (Е. Кіне та А. Мішквичем, Е. Ренаном, І. Теном і навіть з Е. Лявіссом, з яким він розділяє славу створення «національного роману» Франції), Мішле вносить цілком особисті ноти в симфонію розвитку історичної науки у Франції.

Адже саме Ж. Мішле став засновником нової історичної дисципліни, а саме «Історії Франції», яка до нього існувала фактично як *Historia regum gallicorum* – «історія французьких королів». Одним з найфундаментальніших творів Мішле стала багатотомна «Історія Франції», над якою він працював більше тридцяти років, між 1830 та 1869 рр., а «Вступ» до якої став справжнім методологічним одкровенням історика. Ж. Мішле був також автором «Історії Революції» (1847-1853), в якій він виступав захисником революційних перетворень, та незавершеної «Історії 19 століття» (він розпочав писати цей твір лише в 1872 р., за два роки до смерті), автором історичних есе «Народ» (1846), «Жінка» (1859), «Відьма» (1862), морально-етичних нарисів («Кохання») (1858) та численних нарисів про природні явища – «Гора» (1868), «Комаха» (1857), «Море» (1861), «Птиця» (1856). Останні, на перший погляд, виглядають ледь не чудернацькими психолого-природничими текстами, але насправді тонкі зауваження та паралелі між природними та людськими світами лише додають деталізації до словника та метафористики Ж. Мішле.

Але центральна тема творчості Мішле – це є все-таки історія Франції. Любов Ж. Мішле до своєї Вітчизни та її історії, яку він прагнув не тільки осягнути лінійно та фактологічно (через хроніки та аннали, через культуру архівів, яким він надавав цілком особливу роль), але й душевно (вносячи в історичні розвідки особливі та особисті зауваження, так звані «відступи» (*les digressions*), що були характерні для риторики еkleктизму, найяскравішим представником якої був В. Кузен (*V. Cousin*)), межувала навіть з акцентуванням на особливій ролі

³ Ж. Мішле застосовує і іншу, ніж «морська», метафору історії, а саме метафору організму. Так само, як порушення функціонування лише одного з органів людського тіла порушує ансамбль всього організму, так само й забуття хоча б одного з епізодів або тем історичного розвитку впливає на повноту картини минулого.

⁴ Як відомо, зазначені думки Ж. Мішле були широко розвинуті в рамках Школи Анналів, один з засновників якої Люсьєн Февр присвятив постаті Мішле свої видатні лекції, проголошені в Колеж де Франс в 1943-1944рр. [6].

⁵ Важливо відмітити, що в той саме час, тобто 1927 р., коли Ж. Мішле перекладає Дж. Віко, Едгар Кіне, його найближчий колега, почав перекладати «Ідеї до філософії історії людства» І.-Г. Гердера.

⁶ Варто нагадати, що саме Ф. Гізо доручив Ж. Мішле на азамі 20 та 30 рр. позаминулого століття провести інспекцію архівів, а з часом сприяв його промові на посаду Директора історичного відділу Національного архіву Франції.

Франції в історії людства: «Якби ми поставили перед собою задачу уявити, скільки кожна нація витратила крові, золота та зусиль всякого роду не задля лише своїх власних інтересів, але на користь всього людства, то гора накопичень Франції піднеслась би до небес, в той час як накопичення ваших жертв, шановні інші народи, ледь дісталися б до колін малої дитини» [8].

Ж. Мішле – автор не тільки фундаментальних історичних праць, але й виразного та об'ємного «Щоденника» (*le Journal*), який він писав впродовж сорока шести років (розпочав в 1828 р.) і який видався та перевидався у Франції чотири рази (в 1959, 1962, 1976 та 2017 рр.), і в якому, як пише сам Мішле, міститься половина його самого, а саме нариси його афективного життя, історія його взаємовідносин з близькими йому людьми та персонажами його професійного та соціального життя, в яких центральний мотив відіграє подолання самим Мішле фантому смерті, який наполегливо переслідував його і який став основою його ідеї про історію як про симфонічне поставання із смерті (*la Résurrection*) минулих поколінь.

В «Щоденнику» Ж. Мішле, дуже відвертому для свого часу, знайшли своє місце і його почуття, і його жінки, і його стосунки із жінками та з його родичами (зокрема, з його провінційними тіточками, які стали – до певної міри – прототипами тої «народної Франції», яка не ототожнювала себе із «пустелью» урбанізованого Парижу та його індустріалізованих передмість), і його подорожі та враження від зустрічі з пам'ятками природи та архітектури. Відтак, в творчості Мішле органічно перетиналися його особисті запитання до життя, його роздуми щодо власної ідентичності, з одного боку, та, з іншого боку, виклики професійного розвитку та дисциплінаризації історії.

Виходячи з вищеокресленої симфонічності фігури та творів Ж. Мішле стає зрозумілим, чому цей автор уособлював пошуки нової мовності («мовність» в сенсі «метафорології» Г. Блюменберга [9]) історичного дискурсу, яка дозволяла би охопити багатомірність проявів історії людськості, які впродовж XIX ст. потужно та неочікувано відкрилися історикам, філософам, соціологам, психологам та психіатрам у Франції та на теренах всієї Європи та Америки, та сліди яких («*les traces*») Мішле намагався віднайти в площинах більш ранніх епох історії та на прикладах сучасної йому історії Франції та Європи.

Ж. Мішле – не тільки історик, він – творець нової візії історії, навіть особливої філософії історії, яка, щоправда, ніколи систематично ним викладена не була (за виключанням його ранньої, 1826 року, роботи, присвяченої Дж. Віко, та його «Вступу» до «Історії Франції», що датований 1869 р.), але пульсувала в окремих його висловлюван-

нях, які по сьогоднішній день прикрашають промови та тексти сучасних французьких істориків, філософів та політичних діячів. На думку Мішле, народ сам є творцем своєї історії, більш того, він народжується завдяки своїм історичним звершенням, вони формують його. І тому сучасне відгукується в минулому. І в цьому сенсі деякі з найінтимніших нарисів Мішле звучать цілком актуально для сьогодення.

Зокрема, найвищими, але пронизливо сучасними та «щоденниковими» звучать слова з його фундаментальної праці «Народ»: «Я відчував себе неначе та травинка, яка виросла між двома кругляками брухвічки, що спромоглася зберегти власну силу та енергію, так, так – ту, що походила з Альп. Моя паризька пустеля, мої вільні навчання та самостійні заняття [...] дали мені багато, але не змінили мене. Майже завжди, ті люди, що зростають, вимушені щось втрачати, адже вони змінюються. Вони стають схожими на бастардів, перетворюються на результат непевного змішування. Вони втрачають оригінальність їхнього походження (*de leur classe*), не набувши іншого походження (*sans gagner celle d'une autre*). Відтак, найбільша складність – це не дістатися вершин, але, діставшись до них, не втратити себе» [10]. Цей фрагмент з «Народу» Мішле – це про неуникнену загубленість романтичного героя перед обличчя реального життя (тема самого Мішле та його «Щоденника»), це про особливості функціонування особливого історичного персонажу, яким є невловимий «народ» (тема історичних пошуків Мішле), чи це є метафоричний вираз нагальності проблеми ідентичності, яка з новою силою постала перед сучасним, в тому числі, й європейським, людством (тобто віковічна соціальна та антропологічна проблема, яка час від часу набуває гострої актуальності)? Як би там не було, але образ травинки, знайдений Мішле, є достатньо вичерпним та красномовним.

Висновки. Отже, як ми бачимо на прикладі історичних та автобіографічних творів Ж. Мішле, перехід кордонів між історією, літературою та елементами історичної соціології в творах авторів XIX ст. «модерувався» за допомогою або метафорастичності та літературній досконалості історичних текстів (у разі Мішле), або за допомогою літературно досконалих квазіісторичних нарисів минулих епох, як ми спостерігаємо, зокрема, у В. Гюго⁷.

Численні приклади прозорості жанрів в літературних та наукових текстах французьких письменників та істориків першої половини

⁷ Згадаємо хоча б, що перші десятки сторінок роману В. Гюго «Собор Паризької Богоматері», який вийшов друком в 1832 році, себто хронологічно опіслядав з виходом у світ в 1833 році перших томів «Історії Франції» Ж. Мішле, нагадує скоріше літературно довершений соціологічний та демографічний нарис паризької повсякденності кінця XVIII століття, аніж трагічну історію кохання.

ни XIX ст., звісно, пов'язували їх щонайменше, з традиціями літературно-філософських творів Вольтера та Руссо, але й свідчили про виразну прозорість кордонів не тільки між літературою та моральною філософією, але між літературою та новими історичними та навіть новітніми гуманітарними дисциплінами (демографічного, соціологічного та психологічного профілів), дисциплінами, які народжувались того часу у Франції і діалог з якими дозволив французьким письменникам відкривати нові географічні та історико-антропологічні ширини світу, надати моральним та естетичним реаліям цілком конкретного та фактологічного змісту (здаймо хоча б новелу «Атала, або Любов двох дикунів в пустелі» Франсуа Рене де Шатобріана, або ж історико-архітектурну місію Проспера Меріме, з якої походили джерела багатьох з його відомих новел). В цьому сенсі фігура та твори Жюльє Мішле є дивовижно органічним поєднанням (або прикладом прозорості кордонів) історичної дисциплінарності з особистісним світом історика, який навіть підкреслено драматично переживав колізії власного життя та робив ці переживання джерелом тотальних запитань до історії. І – у такий спосіб – створював не тільки новий (романтичний), але й власний, авторський, «режим історичності» (*regime d'historicité*) [11].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Petitier P., *La géographie de Michelet, territoire et modèles naturels dans les premières oeuvres de Michelet*, Paris, L'Harmattan, 1997.
2. Michelet J., *Tableau de la France*, Paris, Chamerot, 1861, 120 p.
3. Michelet J., «Préface de 1869» à l'histoire de la France. *Oeuvres complètes*, Hachette-Livre BNF, 2013, t. 4, p.11.
4. Barante de P., «Préface à l'histoire de Dues de Bourgogne», in *Philosophie des sciences historiques*, M. Gauchet, Paris, Seuil, 2002, p. 91.
5. Calo J., Michelet, Philosophie la mer, la baleine et la femme, in *Nineteenth-Century French Studies*, Vol. 5, No. 3/4 (Spring-Summer 1977), pp. 236–260.
6. Febvre L., Michelet, créateur de l'Histoire de France : Cours au Collège de France, 1943-1944, Paris, La Librairie Vuibert, 2014, 448 p.
7. Michelet J., *Le Peuple*, Paris, Flammarion, 1974, p. 73.
8. Michelet J., *Notre France: sa géographie, son histoire*, Paris, Flammarion, 1886, p. 299.
9. *Блюменберг, Ганс. Світ як книга / Ганс Блюменберг; [пер. з нім.; пер., передмова В. Єрмоленко]. – Київ: Лібра, 2005. – 543 с.*
10. Michelet J., *Le Peuple*, Paris, 1846, Hachette, p. 35.
11. Hartog F., *Régimes d'historicité. Présentisme et expériences du temps*, Paris, Seuil, 2003, 262 p.

References

Blyumenberg, Gans. (2005) *Svit yak kniga / Gans Blyumenberg; [per. z nim.; per., peredmovna V. Yermolenko]. – Kiyiv: Libra. – 543 p.*

Авторська довідка:

Голіченко Тетяна Самойлівна – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри політології Національного університету «Києво-Могилянська академія» (НаУКМА); e-mail: taniakudish@yahoo.com